

ἢ προσποιητικῶς) ἀπονεμόμενος σεβασμός. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχον ἦθη καὶ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ τὸ λεγόμενον κοινωνικῶς εὐπρεπές, ἐννοεῖται, ὁρισμένα ἱστορικὰ φαινόμενα μὲ ὁρισμένον περιεχόμενον. Ἡ κατάργησις ὅμως τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων ἀξίας, δὲν ἐπέφερε καὶ κατάργησιν καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τοῦ εὐπρεποῦς, ἀλλὰ μόνον μεταβολὴν τοῦ σημανομένου των· εἰς τὴν θέσιν τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων ἀξίας ἦλθε ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐκτίμησις του ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας, ἐκ μέρους τῶν ἄλλων, ἀδιάφορον εἰς ποίαν τινὰ εὐθύτητα τοῦ κύκλου, οὕτω δὲ ἔλαβον καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὸ εὐπρεπές μᾶλλον τὸν χαρακτῆρα γενικῆς ἀμοιβαίας ὀργανώσεως τῶν συνζώντων ἀνθρώπων τῆς κοινωνίας, ἀποτελοῦντα τὸ ἐλάχιστον ὀργανώσεως ἀνθρώπων πρὸς συνύπαρξιν. Εἶναι δὲ πράγματι καὶ ἀναγκαῖα· ὡς φαντασθῆ κανεὶς ὡς παράδειγμα οἰκοδέσποιαν μὴ ὑποφέρουσαν ὑπηρέτριαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνδυομένην, ἢ ἀνθρώπον μὴ ὑποφέροντα τὴν συναναστροφὴν πύοντος, κτλ. Οὕτω δὲ καταντοῦν ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὸ εὐπρεπές καὶ μόνον ὡς μορφαί, μόνον ὡς ἐξωτερικὰ σχήματα, ἀπαραίτητον στοιχεῖον καὶ μέσον τοῦ κοινωνικοῦ βίου· καταντοῦν κοινωνικὰ ψεύδη, ψεῦδος κοινωνικῆς συνθήκης, ἀλλὰ καλύπτουν ἀκριβῶς ἐσωτερικὴν ἔνδειαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐν ἀνάγκῃ, ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὸ εὐπρεπές καλύπτουν τὴν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν πτωχίαν καὶ ἀδυναμίαν τοῦ κοινοῦ, δηλαδὴ τῶν συνήθων, τῶν ψυχικῶς μὴ ἀνεπτυγμένων ἀνθρώπων κατὰ τὰς σχέσεις των. Ὁ ἐ μ π ε ρ ι κ ὸ ς ἄ ν θ ρ ω π ο ς δ ἔ ν ε ἶ ν α ι δ υ ν α τ ὸ ν ν ᾽ ἀ π ο τ ε λ ἔ σ η κ ο ι ν ω ν ἰ α ν ἄ ν ε υ τ ο ῦ λ ἄ χ ι σ τ ο ν ν ὅ μ ω ν τ ῆ ς ε ὑ π ρ ε π ε ἰ α ς, π ᾶ σ α δ ἔ ἀ ν θ ρ ω π ῖ ν η κ ο ι ν ω ν ἰ α ε ἶ ν α ι ἤ δ η ἀ μ ἔ σ ω ς καὶ ἔ ξ ἑ α υ τ ῆ ς καὶ σ ῦ σ τ η μ α ἠ θ ῶ ν καὶ ἐ θ ἰ μ ω ν (ὡ ς τὸ ἐ λ ἄ χ ι σ τ ο ν τ ῆ ς ὀ ρ γ α ν ὴ σ ε ω ς) καὶ σ ῦ σ τ η μ α ν ὅ μ ω ν, οἱ ὁ π ο ἴ ο ι λ ἔ γ ο ν τ α ἰ δ ῖ κ α ι ο ν.

γ) Ὁ φύλαξ τῆς τάξεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ἐνταῦθα γεννᾶται ζήτημα, ὡς φαίνεται, πολὺ σπουδαῖον καὶ ἀναπόφευκτον, δηλαδὴ τὸ ζήτημα, διὰ ποίους τινὰς λόγους ὁ κοινωνικὸς βίος (ἡ κοινωνία), ὁ ὁποῖος ἐγνώσθη ὡς

τελεία παραβίασις τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου, δὲν κατασυντριβεται ὅλον ἐν διὰ τῶν πράξεων τῶν καταπιεζομένων καὶ δυσηρεστημένων, ἐννοεῖται, διὰ ν' ἀποτελεσθῆ μὲν ἐκ νέου, ἀλλὰ, ἐννοεῖται καὶ πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, διὰ νὰ κατασυντριβῆ ἐκ νέου κ.τ.λ. Καὶ ὅμως παρατηρῶν κανεὶς τὴν πραγματικότητα προσεκτικώτερον ἐννοεῖ ἀμέσως διὰ ποίους λόγους δὲν ἐπέρχονται τοιαῦτα καταστροφαι καὶ ἡ κοινωνία ὑφίσταται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡρέμως. Ἀλλωστε ὅτι ἡ κοινωνικὴ ὄψις, αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, μεταβάλλονται πολὺ ἢ ὀλίγο πάντοτε, ἔγινε ἤδη γνωστόν. Ἀλλὰ ἐξαιρουμένων ὀλίγων ἀνθρώπων, τῶν λεγομένων ἐγκληματιῶν ὁ ἀτομικός, ἐννοεῖται, ὁ μὴ ἱκανοποιούμενος ἄνθρωπος δὲν ἀντενεργεῖ κατὰ τῶν κειμένων νόμων.

Πολλὰ λοιπὸν καὶ διάφορα εἶναι τὰ συγκρατοῦντα καὶ προφυλάττοντα τὴν τάξιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ὡς πρῶτον παρουσιάζεται ἴσως ἡ τιμωρία, ἡ ποινὴ καὶ ὑποκειμενικῶς ὁ φόβος τῆς ποινῆς. Καὶ ὅμως χωρὶς ν' ἀμφιβάλλω περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ φόβου τούτου, δὲν τὸν θεωρῶ ὡς γενικὴν ἀνθρωπίνην κατάστασιν καὶ ἐπομένως καὶ οὔτε ὡς αἰτίαν τῆς τάξεως, τῆς συμφωνίας τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς κειμένους νόμους. Ἡ ποινὴ εἶναι μὲν πράγματι τὸ ξίφος τοῦ Δαμοκλέους, ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ἐνσυνείδητος πάντοτε εἰς τὰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ νόμος, τὸ δίκαιον, δὲν συμφωνεῖ μὲ τοὺς πόθους τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου. Οὔτως ἢ ἄλλως ὅμως ἡ ποινὴ καὶ ὁ φόβος τῆς ποινῆς εἶναι πάντως ἢ μία αἰτία ἢ διατηροῦσα τὸ καθεστῶς.

Γενικωτέρα αἰτία τῆς ὑπακοῆς εἰς κειμένους νόμους εἶναι μία ψυχικὴ διάθεσις τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή ὅπως εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ ἐπιβαλλόμενος εἰς τοὺς ἄλλους, ὁ τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, ὁ ζητῶν νὰ τοὺς ὀργανώσῃ, νὰ τοὺς διατάτῃ κτλ. φέρεται ἀπὸ μίαν ὁρμὴν ἐσωτερικὴν, ἀπὸ ἔμφυτον ψυχικὴν διάθεσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχει τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος τὴν ἐσωτερικὴν ὁρμὴν, τὴν ψυχικὴν διάθεσιν νὰ ὑπακούῃ, νὰ ὀδηγῆται. Ἄς ληφθῶν ὑπ' ὄψιν καὶ πάλιν τὰ συμπαίζοντα παιδιά· τὸ ἓνα ἐπιβάλλει τὴν θέλησίν του εἰς τὰ ἄλλα, διατάσσει, ὀδηγεῖ κτλ. ἐννοεῖται, ἐκ φύσεως ἔχον τοιαῦτα προτερήματα καὶ ὄχι ἀπὸ ὑπολογισμὸν καὶ ἐκ σκέψεων κρυ-

φρίων, τὰ ἄλλα δὲ πάλιν ὑποκύπτουν, ὑπακούουν, διεξάγουν τὰς διαταγὰς τοῦ ἐνὸς ἐκείνου καὶ αὐτὰ ἐκ φύσεως γεννηθέντα πρὸς ὑποταγὴν· ὅπου προσκρούει ἐκεῖνος ὁ διατάσων εἰς τὴν θέλησιν ἄλλου, ἐκεῖ πρόκειται περὶ δύο φύσεων ὀδηγῶν καὶ τότε ἢ ἐπέρχεται χωρισμός, διαιρουμένων ἀναλόγως καὶ τῶν συμπαιζόντων, ἢ ἐπέρχεται συνεννόησις διὰ (ἀσυνειδήτων) παραχωρήσεων τῶν δύο καὶ οὕτω γεννᾶται μία ἀριστοκρατικὴ διεύθυνσις τῶν λοιπῶν.

Ἴσως γενικωτέρα κάπως αἰτία εἶναι καὶ ἡ συνείδησις τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ θρησκεία. Ἐξηγοῦμαι : Τὸ δίκαιον καὶ γενικῶς, ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις καὶ τάξις ἔχουν, ὡς εὐρέθη, ὡς ἀρχὴν τὴν μορφήν θρησκευτικῶν παραγγελμάτων. Ἡ πρωτόγονος ὅμως κατάστασις εἶναι καὶ ἡ κατάστασις παντὸς ἀπλοῦ, ἀπλοῦ ἀνθρώπου καὶ σήμερον ἀκόμη, καθ' ὅσον μάλιστα τὸ δίκαιον παρουσιάζεται καὶ ἐντὸς τῆς πολιτείας καὶ μάλιστα καὶ σήμερον ἀκόμη ὡς θεία ἐντολή, δηλαδή ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Θεοῦ· ὄχι μόνον ἡ νομοθεσία τοῦ Μωϋσέως καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ Χαμίουράβη, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δὲ πάντως καὶ πᾶσα ἄλλη παλαιὰ νομοθεσία παρουσιάζεται ἢ ὡς ἄμεσος ἢ ὡς ἔμμεσος θεία νομοθεσία ἢ καὶ μόνον ὡς προστατευομένη ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη γίνεται ἡ νομοθεσία ὄλων τῶν πολιτειῶν (ἐξαιρουμένης τῆς νέας Ρωσσίας) ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ παντοδυνάμου. Καὶ λοιπὸν καὶ ἐὰν ἀκόμη νομισθῇ ὅτι σήμερον πρόκειται περὶ ἐκφράσεως ἐκ παραδόσεως καὶ ὄχι περὶ ἀληθοῦς κύρους, ὁ ἀπλοῦς ὅμως ἄνθρωπος ἔξαπατᾶται, παρασύρεται. Ἀλλὰ οἱ κείμενοι νόμοι λαμβάνουν καὶ μίαν ἠθικὴν σημασίαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου· τοῦτο συμβαίνει διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς συνηθείας, οἱ νόμοι διαχαράττουν οὕτως εἰπεῖν ἓνα τρόπον τοῦ ζῆν καὶ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος δυσκολευόμενος νὰ παρεκτραπῇ θεωρεῖ τὴν παρεκτροπὴν ἀνήθικον· ἢ παρεκτροπή, ἕως ὅτου τοῦλάχιστον αὐτὸς συνηθίσῃ, παράγει δυσθυμίαν καὶ ἐσωτερικὴν ταραχὴν δηλαδή τύψιν συνειδήτος.

Ἡ τάξις ἐν τῇ κοινωνίᾳ συγκρατεῖται λοιπὸν μόνη της, ἀφ' ἑαυτῆς, ἀπὸ ἐσωτερικῶν λόγων ἐν τῷ ἀτομικῷ ἀνθρώπῳ. Καὶ ὅμως ὑπάρχουν ὄρια διὰ τὸ ἄμεσον κύρος τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς καταστάσεως τοῦ ἀν-

θρόπου ἀπέναντι τῆς κειμένης τάξεως. Δηλαδή ὄχι μόνον ὑπάρχουν καὶ οἱ σκεπτόμενοι καὶ ἐλεύθεροι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἐσωτερικοὺς λόγους—ἀπὸ ὅλους καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἀκόμη τὸν φόβον τῆς τιμωρίας—ἀλλὰ ἡ πραγματικότητα τοῦ βίου δύναται γὰρ παρὰσύρη καὶ νὰ καταπατήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην κατάστασιν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ μὴ σκεπτομένου καὶ μὴ ἐλευθέρου. Ἡ καταπολέμησις τῆς κειμένης κοινωνικῆς τάξεως, τῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας, τοῦ ἰσχύοντος συστήματος τῶν νόμων, τοῦ δικαίου, παρουσιάζεται ὡς ἰσχυροτέρα ἀνάγκη παντὸς ἄλλου κύρους καὶ τότε, καὶ ἄρα καὶ κατ' ἀρχήν, ὁ κύριος φύλαξ τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας, ὁ κύριος ὑπερασπιστὴς τῶν κειμένων νόμων εἶναι ἡ ἔξωθεν βία, ὁ καταναγκασμὸς, ὁ ὁποῖος ἐκδηλώνεται ἤδη καὶ ἐν τῇ ποινῇ, δηλαδή παρὰγει ἤδη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον.

Ὅτι ἡ βία, ἡ ἰσχύς ἡ ἔξωτερικὴ ἡ παραγαγοῦσα τὸ καιθεστώσ, εἶναι πράγματι ὁ κύριος φύλαξ τῆς κειμένης νομοθεσίας, τῆς κειμένης τάξεως, εἶναι ἄλλωστε καὶ ἡ προϋπόθεσις τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου. Ἐὰν δηλαδή, ὅπως ἐφάνη, ἡ οὐσία, ἡ φύσις τοῦ δικαίου συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι ἐκφράζει τὴν νικηφόρον θέλησιν κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν διαφόρων θελήσεων συνυπαρχόντων ἀνθρώπων, τότε ὁ σκοπὸς τοῦ δικαίου, ἦτοι ὁ σκοπὸς ὅτι ὑπάρχει μία νομοθεσία, δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ἡ διαρρύθμισις καὶ διατήρησις τῶν σχέσεων τῶν συνυπαρχόντων τούτων ἀνθρώπων κατὰ τὴν νικηφόρον θέλησιν, κατὰ τοὺς πόθους τοῦ προρέως της. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς νομοθεσίας καθωρίσθη ἀπὸ ἄλλους κατ' ἄλλον τρόπον· ὁ σκοπὸς τῆς νομοθεσίας (τοῦ δικαίου), λέγουν, εἶναι ἡ προαγωγή τῆς ἠθικότητος, ἡ κατ' ἄλλους ἡ προαγωγή ὅπως καὶ ἡ συντήρησις τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς (ψυχικῆς) εὐημερίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ τοιαῦτα δοξασίαι ἐλέγχουν μόνον ἄγνοιαν τῆς φύσεως, τῆς οὐσίας, τοῦ δικαίου, τῆς γενέσεως τῆς νομοθεσίας, ἢ συγχέουν ἴσως κάποτε τὴν ἔννοιαν τοῦ σκοποῦ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ πραγματικοῦ ἀποτελέσματος. Ἐὰν λοιπόν, ἀντικειμενικῶς καθοριζόμενος, ὁ σκοπὸς τοῦ δικαίου, τῆς νομοθεσίας, εἶναι ἡ διαρρύθμισις καὶ διατήρησις τῶν σχέσεων συνυπαρχόντων ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὴν νικηφόρον θέλησιν, συμφώνως πρὸς τοὺς πόθους τοῦ προρέως της,

τότε εἶναι αὐτόδηλον ἐπίσης ὅτι προϋποτίθεται μία ὀρατὴ δύναμις, ἡ ὁποία τείνει νὰ κατασυντριψῇ πᾶσαν ἀντίπραξιν ἐξ ἀρχῆς ἤδη δυνατὴν, ἀφοῦ οἱ καταπατηθέντες πόθοι (τῶν ἄλλων θελήσεων) κατεπατήθησαν μὲν, ἀλλά, ἐννοεῖται, δὲν ἔπαυσαν καὶ ἀναγκαίως ὑφίσταμενοι καὶ περιμένουν οὕτως εἰπεῖν μόνον εὐκαιρίαν.

Ἄλλως εἶχον ἀντιληφθῆ ἄλλοι τὸ πρόβλημα περὶ φύλακος τῶν κειμένων νόμων. Ὁ S t a m m l e r ἔλεγεν ¹⁾ ὅτι τὸ δίκαιον ὡς ἡ ἀναγκαία ὀργάνωσις τῶν ὑφισταμένων οἰκονομικῶν σχέσεων ὑφίσταται κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σχέσεων τούτων ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην φύλακος. Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη ἀπειρία ἀγνοεῖ ὀλοτοτελῶς τὴν πραγματικότητα, ἀγνοεῖ ὅτι, ὅπως εὐρέθη, τὸ δίκαιον εἶναι ἡ μία, ἡ νικηφόρος θέλησις ἐντὸς ὑφισταμένης ὑλικῆς καταστάσεως σινιπαραχόντων ἀνθρώπων καὶ ὅτι οἱ ἐκπληρωθέντες πόθοι, καταπατηθέντες μόνον καὶ μὴ ἐκκριζωθέντες ἢ ἐξουδετερωθέντες, πρέπει νὰ συγκρατοῦνται ἔξωθεν, διὰ βίας, εἰς ὑπακοήν. Αὐτὴν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν κατὰ τὴν γένεσιν τῶν νόμων, τοῦ δικαίου, ἀγνοοῦν καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι γνώμαι περὶ φύλακος τῆς τάξεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὥστε δὲν εἰσέρχομαι εἰς εὐρύτεραν συζήτησιν.

Ἡ ὀρθὴ λοιπὸν λύσις τοῦ προβλήματος εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἔδωσα· ὑπάρχει φύλαξ τοῦ δικαίου καὶ ἐντὸς τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου, ἐξαιρουμένων τῶν ἐκ γενετῆς ἐγκληματιῶν, εἰς ἓνα ἕκαστον ἀνεξαιρέτως, καὶ εἰς ἐκεῖνον δηλαδή, τοῦ ὁποίου ἡ θέλησις ἀνῆκεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν νικηθεισῶν· ὁ φύλαξ αὐτὸς εἶναι ὁ φόβος, ἡ φυσικὴ διάθεσις εἰς ὑποταγήν, ἡ θρησκευτικὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς συνηθείας καὶ ἀνατροφῆς παραγόμενον συνειδός. Ἀλλὰ ὁ κύριος καὶ ἀπαραίτητος φύλαξ τῶν νόμων τούτων εἶναι καὶ μένει ἡ ἰσχὺς, ἡ ὁποία ἐπιβλέπει καὶ ἐπιτηρεῖ τὴν νικηθεισάν-θέλησιν, ἡ ὁποία, ὅπως κατεδείχθη, περιμένει μόνον εὐκαιρίαν. Ἐνεκα τούτου ἀκριβῶς γίνεται καὶ χρῆσις καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἐνόπλου δυνάμεως πρὸς τὰ ἔσω τῆς κοινωνίας, ὡς δὲ τὸ ἐλάχιστον τῆς βίας ὑπάρχουν τὰ δικαστήρια, οἱ δικασταί, καὶ

1) S t a m m l e r, Wirtschaft und Recht σελ. 131.

αἱ διάφοροι τιμωρίαι. Ὁ δικαστὴς εἶναι ὁ ὑπάλληλος τῆς κατακρατούσης νικηφόρου θελήσεως, τῶν κειμένων νόμων ὡς ἐπιτελεστῆς αὐτῶν. Μίαν νεωτέραν γνώμην καὶ τάσιν, ὁ δικαστὴς ν' ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν κειμένων νόμων καὶ νὰ λάβῃ νομοθετικὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, τάσιν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν κοινωνιολογικὴν σχολὴν ἢ σχολὴν ἐλευθέρου δικαίου—τὴν θεωρῶ ὄχι μόνον ἀπλῶς ἐσφαλμένην ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον, καὶ βλαβεράν. Εἶναι σφαλερὰ καὶ ἀδύνατος νὰ πραγματοποιηθῆ, διότι ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπάρχει ὁ αἰώνιος ἀγὼν τῶν θελήσεων, ἡ δὲ νικηφόρος θέλησις δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ ποτέ, ἀλλὰ θὰ ἦτο καὶ ἀνόητον ἐκ μέρους τῆς νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ διορισθῆ δικαστὴς ἀνατρέπων τοὺς ἐπιτευχθέντας πόθους τῆς· τὸ πρᾶγμα ἐννοεῖται σαφέστατα, ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι σήμερον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας γίνεται (καὶ μάλιστα ἐνοπλος) ἀγὼν δύο ἀντιπάλων θελήσεων, τῆς μιᾶς ὑπὲρ καὶ τῆς ἄλλης κατὰ τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας, ὅτι νικᾷ ἡ θέλησις ἢ ὑπερασπίζουσα αὐτήν, ὁργανώνει τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτήν, διορίζει ὅμως δικαστὴν ὡς αὐτεξούσιον νομοθέτην, ὁ ὁποῖος δεδομένης περιστάσεως κρίνει καὶ ἀποφαίνεται κατὰ τὴν ἀντίθετον ἀρχὴν. Ξεύρω ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ περίπτωσις δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τὴν σχολὴν ἐκείνην τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἐλευθέρου δικαίου· αὐτοὶ ἐννοοῦν πάντως ἐλευθερίαν τοῦ δικαστοῦ ἐντὸς τοῦ πνεύματος τοῦ κειμένου δικαίου· τοιαύτη δὲ εἶναι πάντως καὶ κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ Ἑλβετοῦ νομοθέτου ἐπιτρέποντος εἰς τὸν δικαστὴν κατὰ τὴν περίπτωσιν ἐλλείψεως εἰδικοῦ νόμου ν' ἀποφανθῆ ὡς νομοθέτης (§ 1, 2)· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐννοεῖται τοιαύτη ἐλευθερία ἀφ' ἑαυτῆς, δεύτερον δὲ ἡ περίπτωσις τοῦ παραδείγματός μου διασαφηνίζει τὰς ἄλλας ὄχι τύσον καθαράς, τὰς ἡπίαις περιπτώσεις, ὅταν πρόκειται μόνον περὶ διατηρήσεως μὲν γενικῶς τοῦ πνεύματος τῆς νομοθεσίας, περὶ μὴ ἐφαρμογῆς ὅμως τῶν ἰδιαιτέρων κειμένων νόμων. Πράγματι δὲ ἡ δύναμις ἢ θέσασα τοὺς νόμους τιμωρεῖ πρῶτον τὸν δικαστὴν τὸν παραγνωρίσαντα ἐνσυνειδήτως τοὺς τεθέντας (τοὺς κειμένους) νόμους. Ἡ ποινὴ δὲ εἶναι καὶ γενικῶς τὸ ὄπλον τοῦ ἐκάστοτε δικαίου κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, τὸ μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἢ κειμένη τάξις, ἢ ἰσχύουσα ὁργάνωσις, θέλει νὰ καταναγκάσῃ τοὺς ἐχθρούς, τοῦ ἀντιπάλου εἰς

ὑπακοὴν ἢ καὶ συντόμως νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ. Ἡ ποινὴ ἔξυπηρετεῖ λοιπὸν τὸ δίκαιον, τὴν κειμένην κοινωνικὴν ὀργάνωσιν· ὁ σκοπὸς τοῦ δικαίου παρήγαγε καὶ παράγει πάντοτε τὴν ποινὴν, τὸ λεγόμενον ποινικὸν δίκαιον. Τοῦτο ἀγνοεῖ ἡ θεωρία τῆς ποινῆς ἢ λεγομένη *jus talionis*, δηλαδή ἡ ἐξηγοῦσα τὴν ποινὴν ὡς ἀνταπόδοσιν· ἡ θεωρία αὕτη ἐκλαμβάνει τὸ μέτρον τῆς ποινῆς ὡς τὴν σημασίαν, τὴν οὐσίαν, τὴν ἔννοιαν τῆς ποινῆς. Ἐξ ἄλλου πάλιν ἡ θεωρία τῆς ποινῆς ὡς δικαιοσύνης παραγνωρίζει ὅτι ἡ ποινὴ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἠθικὴν δικαιοσύνην· τιμωρεῖται π. γ. ὁ παιδεραστής, εἰὰν ὑπάρχῃ νόμος κατὰ τῆς παιδεραστίας, δὲν τιμωρεῖται δέ, εἰὰν δὲν ὑπάρχῃ τοιοῦτος νόμος, τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει δι' ὅλους τοὺς νόμους· ἡ δὲ ποινὴ ὡς δικαιοσύνη ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν κειμένων νόμων περιέχει ταυτολογίαν ἄνευ σημασίας, ἐπικαλύπτουσα διὰ πομπώδους φράσεως τὴν ἔννοιαν τῆς ποινῆς ὡς τοῦ μέσου πρὸς καταναγκασμὸν ἢ καὶ ἐξαφανισμὸν τῶν ἀντιπάλων τοῦ κειμένου δικαίου. Πάλιν δὲ ἡ θεωρία τῆς ποινῆς ὡς ἐκφοβισμοῦ ἐκφράζει τὸ πολὺ τὸ ἐπακολούθημα τῆς τιμωρίας διὰ τοὺς λοιπούς, πράγματι δὲ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα οὐδὲ ἐπὶ τοιαύτης σημασίας. Τέλος ἡ νέα θεωρία τῆς ποινῆς ὡς ἀνατροφῆς, διαπαιδαγωγήσεως, ἢ ὁποία προσπαθεῖ μάλιστα νὰ διαγραφῇ ἢ λέξις ποινὴ, συγγέει τὸ δυνατόν καὶ (ἐκ λόγων ἀνθρωπιστικῶν) μάλιστα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς παιδαγωγικῶς ἐνεργούσης ἐφαρμογῆς τῆς ποινῆς μὲ τὴν οὐσίαν, τὴν ἔννοιαν τῆς ποινῆς ὡς συμπληρώματος τοῦ κειμένου δικαίου.

Ἄλλὰ δὲν ὑπάρχει ο ὅ τ ε φόβος τῆς ποινῆς τόσον μέγας καὶ ἰσχυρὸς ο ὅ τ ε θρησκευτικὴ ἄποψις τῶν κειμένων νόμων, ο ὅ τ ε συνειδὸς ἐκ συνηθείας εἰς αὐτοὺς καὶ ο ὅ τ ε ἰδιότης ὑποταγῆς τόσον βαθεῖα καὶ ἰσχυρά, ἢ ὁποία νὰ μὴ ὑποχωρῇ πρὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ βίου καὶ τῆς πραγματικῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκαστος ἀτομικὸς ἀνθρώπος ἔχει πολὺ ἢ ὀλίγο καθαρῶς ἐμφανιζομένην καὶ ἐκδηλουμένην διπλὴν συνείδησιν τοῦ δικαίου, δύο συνειδήσεις ἀντιμαχομένας κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ ἀναμεταξύ των, δηλαδή α) τὴν συνείδησιν τῆς κειμένης τάξεως τῶν πραγμάτων (τοῦ κειμένου δικαίου) ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διατηρουμένης μέχρι

δρίων τινῶν διὰ φόβον, διὰ τῆς ιδιότητος τῆς ὑποταγῆς, διὰ θρησκευτικῆς ἀπόψεως καὶ συνειδότος ἐκ συνηθείας καὶ β) συνείδησιν πόθου τινος νέας τάξεως τῶν πραγμάτων (νέου δικαίου) ἐν τῇ κοινωνίᾳ συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντά του τὰ ὑλικά ἢ πρὸς ἰδεολογίαν τινά. Ὡς ἰσχυρότερα δὲ παρουσιάζονται πάντοτε τὰ συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδεολογία, καὶ ἐπομένως καταπολεμεῖται ἡ ὑφισταμένη τάξις τῶν πραγμάτων ¹⁾).

Κεφάλαιον πέμπτον.

Ὁ κοινωνικὸς λεγόμενος βίος.

Μία κατάρα ἐπιβαρύνει τὴν ἐπιστήμην, ἡ κατάρα τῆς γλώσσης, ἡ ὁποία μὲ τὰ οὐσιαστικά της γεννᾷ τὴν πρόληψιν ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοτελῶν ἢ αὐθυποστάτων ὄντων. Λέγομεν ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία, καὶ παραπλανώμεθα νομίζοντες ὅτι πρόκειται περὶ ὄντων αὐθυπάρκτων, αὐθυποστάτων, ὅπως καὶ ἐνόμισε πράγματι πάντοτε ἡ ἐπιστήμη, ἐνῶ, ὅπως εὐρέθη, πρόκειται μόνον περὶ λέξεων ἐνδεικνυσῶν ὠρισμένην σχέσιν μεταξὺ ἀνθρώπων συνυπαρχόντων ἢ συζώντων, τὴν σχέσιν δηλαδή ὅπως αὕτη καθορίζεται ἐπιβαλλομένης τῆς θελήσεως μερίδος τινὸς εἰς τοὺς ἄλλους. Ἐγνώσθη δ' ἐπίσης ὅτι διὰ τοιαύτης σχέσεως δὲν παράγεται ἡ « ὀργανικόν », ἀλλὰ μία « ὀργάνωσις », δύο διάφοροι ἔννοιαι, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταί, ἔνεκα τῆς γλωσσικῆς τῶν ὁμοιότητος, δὲν διεκρίθησαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ δεόντως καὶ ἐπέφεραν τὴν σύγχυσιν καὶ ἡ κοινω-

¹⁾ Σημειῶνω ἰδιαιτέρως ὅτι μία ἐξήγησις τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς κειμένους νόμους δῆθεν ψυχολογικὴ καὶ βιολογικὴ, καθαρῶς ἐκφρασθεῖσα ἀπὸ τὸν St u r m, Die psychologische Grundlage des Rechts κτλ. 1910 δὲν εἶναι ὀρθή. Πρῶτον μὲν κατακρίνω τὴν κατασκευὴν τῶν προβλημάτων τῆς κοινωνίας, ὅς καὶ τοῦ δικαίου ἐπὶ τῇ βίᾳ τῆς βιολογικῆς θεωρίας τοῦ D a r w i n. Δεύτερον δέ, ἐὰν πράγματι ἡ ὑποταγὴ εἰς τὸ δίκαιον ἦτο φυσικὴ ιδιότης συναισθηματικὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἔγινε καὶ κληρονομικὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ μηχανικὴ, τότε θὰ ἦτο αἰωνίως ἀδύνατος πᾶσα μεταβολὴ τοῦ δικαίου, ἡ ὁποία οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ δυσαρέσκεια μὲ τὸ καθεστῶς.

νία, ἡ πολιτεία, ἐθεωρήθη ὡς ὀργανικὸν τι, οὕτως εἶπεῖν ὡς ἄτομικὸς ἄνθρωπος, ὡς ὄν τι πνευματικὸν μὲ πολλὰς φαινομενικὰς κεφαλὰς καὶ πολλοὺς φαινομενικοὺς πόδας καὶ χεῖρας κ.τ.λ. Ἐνῶ, ὅπως εὐρέθη, πρόκειται πράγματι μόνον περὶ ἀτομικῶν ἀνθρώπων· συνυπαρχόντων ὑπὸ νόμους τινὰς καλουμένους δίκαιον, συζώντων ἄρα ἐν ὀργανώσει.

Ἡ θεωρία ὅτι ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία, εἶναι ὄν αὐτοτελὲς καὶ αὐθυπόστατον ἐπροξένησε καὶ προξενεῖ τόσον κρότον, ἀλλὰ καὶ τόσην σύγχυσιν, ὥστε εἰσέρχομαι δι' ὀλίγον εἰς ἰδιαιτέραν κριτικὴν τῶν βάσεων καὶ δοξασιῶν της. Ὅτι οἱ ὀπαδοὶ της νεωστὶ τὴν ὑπερασπίζονται ὡς ἠθικὴν ἀπέναντι πάσης ἄλλης ὡς ἀνηθίκου, τοῦτο τὸ θεωρῶ ὡς ἐκτροχιασμὸν ἐπιστημονικόν, τίς εἶδε ἴσως διὰ ποίους πρακτικοὺς λόγους, καὶ τὸ ἀφήνω κατὰ μέρος. Ἐὰν ἀφήσω λοιπὸν ἀμνημονεύτους τοὺς παλαιοὺς ὀπαδοὺς τῆς θεωρίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κοινωνία εἶναι ὄν τι ὅπως καὶ ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος, ἄρα καὶ οἱ ἀτομικοὶ ἄνθρωποι δὲν ὑφίστανται αὐτοτελῶς, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ σχέσει μελῶν τοῦ σώματος πρὸς τὸ ὅλον τοῦ σώματος ἀποτελοῦντες οὕτω ἓνα ὀργανισμὸν, ὁ πρῶτος καὶ κυριώτερος ὑπερασπιστὴς τῆς τοιαύτης θεωρίας ὑπῆρξε νεωστὶ ὁ Paul von Lilienfeld ¹⁾. Αὐτὸς βασίζεται διὰ τὴν θεωρίαν του διήθην ἐπὶ τοῦ ὀρισμοῦ, τὸν ὁποῖον εὐρίσκει κανεὶς εἰς τὴν φυσιολογίαν τοῦ Verworn ²⁾ περὶ «ἀτόμου ὀργανικοῦ», ὅτι δηλαδὴ τοῦτο εἶναι «ἐνιαία μᾶζα (masse) ζώσης οὐσίας, ἡ ὁποία ὑπὸ ὀρισμένους ἐξωτερικοὺς βιοτικοὺς ὄρους ἔχει τὴν ἰκανότητα τῆς αὐτοσυντηρησίας»· κατὰ τοῦτον δὲ τὸν ὀρισμὸν ἓνα τοιοῦτον ὀργανικὸν ἄτομον ἀποτελεῖ, λέγουν, καὶ πᾶσα «ὄμας ὀργανικῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα εἶναι μὲν τοπικῶς ἴσως χωριστὰ τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλ' ὅμως συναπαρτίζουσι κάτι ἐνιαῖον», μίαν ἐνότητα. Ἐπεκράτησε δ' ἐπίσης ἡ συνήθεια οἱ φυσιολογικοὶ νὰ ὀνομάζουσι καὶ νὰ θεωροῦσι τὰς ἀνθρωπίνους κοινότητας (τὴν πολιτείαν π. χ.) ἄνωτερον σύνθετον ὀργανισμὸν, ὁ ὁποῖος «παρήχθη ἐκ τῆς συνενώσεως πολ-

1) P. v. Lilienfeld, Zur Verteidigung der organischen Methode in der Soziologie 1898.

2) Max Verworn, Allgemeine Physiologie σελ. 61

λῶν ἀνθρώπων διακριθέντων διὰ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων εἰς πολλὰς ἐπαγγελματικὰς τάξεις» ¹⁾ ὡς ἐκ κυττάρων διακριθέντων εἰς διάφορα συστήματα (νευρικὸν κτλ.) Ἄλλὰ αἱ θεωρίαι αὗται εἶναι ἐσφαλμέναι. Τὸν ὅρισμόν τοῦ ὀργανικοῦ ἀτόμου, τὸν ὁποῖον δίδει ὁ Verwoerd, ἀφήνω κατὰ μέρος, διότι δὲν ἐμπεριέχει τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος, τὴν εἰδίκευσιν τῶν συστατικῶν του. Τὰ λοιπὰ μέρη τῶν θεωριῶν ἐκείνων σφάλλουν κατὰ τοῦτο ὅτι ἡ ὀργανικὴ ἐνότης ἐνὸς π. χ. ἀτομικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ κοινωνία ἀνθρώπων δὲν ἔχουν τίποτε τὸ κοινόν· μῶλον ὅτι ἔγινε συνήθεια νὰ ὀνομάζον ἕνα πολυκύτταρον ἀτομικὸν ὄν «κυτταροπολιτείαν» ²⁾ καὶ νὰ παραβάλλουν κοινωνίαν τινὰ ζῶων καὶ δὴ καὶ τὴν πολιτείαν πρὸς τοιοῦτο πολυκύτταρον ὄν, παραγνωρίζεται ὅμως ὅτι ἡ εἰδίκευσις τῶν κυττάρων ἐν τῷ πολυκυττάρῳ ὄντι εἶναι ὅλως διόλου διάφορος καὶ ἀσχετος πρὸς τὰς διακρίσεις κατὰ κοινωνικὰς τάξεις ἢ κατὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐντὸς τῆς πολιτείας. Ἐπίσης ἐξαρτᾶται ἕκαστον μέρος ἐνὸς ὀργανικοῦ ὄντος (ἕκαστον μέλος, ἕκαστον σύστημα) ἀπὸ τὴν γενικὴν ἐνέργειαν, τὸ ἕνα δὲν ζῆ εἰς βᾶρος τοῦ ἄλλου, ἢ ὅπου τοῦτο συμβαίνει πρόκειται περὶ ἀσθενείας· ὁ ἀτομικὸς ὅμως ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ συμφέροντά του καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε ἐπικρατοῦντας σκοπούς, οἱ ὁποῖοι ὀργανώνουν τὴν σχέσιν τῶν συνυπαρχόντων ἀνθρώπων, ἕνεκα τούτου δὲ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι (ἀναλόγως τῆς μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας ὁμοιότητος τῶν πόθων των συνηνωμένοι κοινωνικῶς εἰς κόμματα κτλ.) ἐν διαρκεῖ ἀγῶνι καὶ πάλῃ καὶ πολέμῳ· καὶ ὅμως καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ νομίση κανεὶς ὅτι ἡ τοιαύτη κατάστασις ἐντὸς τῆς πολιτείας (καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν) σημαίνει ἀσθένειαν, διότι ἀπεναντίας ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι ἀκριβῶς ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐξελίξεως ³⁾.

Καὶ γενικῶς δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν νὰ παραβάλλῃ κανεὶς τὴν κοινωνίαν ἀνθρώπων πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ φυσικὸν

1) P. Hertwig. Zeit-und Streitfragen I. σελ. 86.

2) Ὁ Verwoerd ὁμιλεῖ μάλιστα καὶ περὶ σχέσεων καταστατικοῦ δικαίου ἐντὸς τῆς κυτταροπολιτείας»,

3) Προβλ. ἄνωθι σελ. 181 κ. ἐ.

φαινόμενον· οὔτε ἐξηγοῦν τίποτε παραβολαί, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐξάγη κανεὶς ἀπὸ αὐτὰς συμπεράσματα ἀφορῶντα τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μόνον βέβαιον καὶ διδακτικὸν εἶναι ἡ πραγματικότης τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἰδιοτήτων καὶ τάσεών του· ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀναλυτικῶν ἐρευνῶν μου τῆς κοινωνίας ἀνθρώπων ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος ζῆ πραγματοποιοῦν τὸν ἑαυτὸν του, τὰς ἰδιότητάς του, καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ κοινωνία εἶναι ὀργάνωσις, ἀλλὰ ὄχι ὀργανικὸν ὄν ¹⁾. Ἡ κοινωνία παρουσιάζει συνύπαρξιν ἀτομικῶν ἀνθρώπων ὀργανωμένων διὰ μιᾶς ἐκάστοτε νικώσης θελήσεως κατὰ τὸν πόλεμον τῶν θελήσεων· ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς τάσεως τῶν ἀνθρώπων νὰ ζήσουν πραγματοποιοῦντες ἕκαστος τὴν ἰδίαν φύσιν, τὸν ἑαυτὸν του, οἱ ἀτομικοὶ ἄνθρωποι δὲν σχετίζονται ἀναμεταξύ των οὔτε ὅπως τὰ διάφορα κύτταρα ἐνὸς πολυκυττάρου σώματος πρὸς ἀλλήλα, οὔτε ὅπως τὰ ἄτομα κοράλλια ἐπὶ ἐνὸς σώματος κοραλλίου, οὔτε ὅπως τὰ διάφορα μέλη τοῦ σμήνους ἀναμεταξύ των, οὔτε ὅπως τὰ ἀτομικὰ ζῶα μιᾶς ἀγέλης. Ἴδου πῶς ζοῦν καὶ σχετίζονται οἱ ἄνθρωποι ἐντὸς τῆς κοινωνίας· συνοψίζω ἐνταῦθα τὰ πρὶν δι' ἐρεύνης ἰδιαιτέρας εὐρεθέντα :

Ἐκαστος ἄνθρωπος εἶναι μία ἰδιότης ἰδιαιτέρα ²⁾, ἡ ὁποία ὅμως δὲν καταφαίνεται εἰς τοὺς πολλοὺς, διότι αὐτοὶ (οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι) εἶναι κράματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιοτήτων ἀνευ εἰδικωτέρας αἰσθητῆς ὑπεροχῆς τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης. Καὶ λοιπὸν τείνει ἕκαστος (ἔχει ἐνδόμυχον ὁρμὴν) πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἰδιότητός του· ὁ ἔχων π. χ. ὁρμὴν ἐσωτερικὴν ν' ἄρχῃ καὶ νὰ διατάττῃ, ζητεῖ καὶ εὐρίσκει ἄλλους εὐχαριστουμένους νὰ ὀδηγοῦνται καὶ ν' ἄρχωνται, ἢ ὑποτάσσει ἄλλους

¹⁾ Πρβλ. ἄνωθι σελ. 158 κ.έ. Εἶναι λοιπὸν ἐσφαλμένη ἡ θεμελιώδης ἰδέα τοῦ K j e l l e n s ἐν τῷ συγγράμματι του *Der Staat als Lebensform* 1917 παραδεχομένου ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι μεγάλο ζῶον, μία ὑπερατομικὴ προσωπικότης, ἡ δὲ τελευταία ἔκφρασις εἶναι καὶ ἀόριστος καὶ ἀνευ περιεχομένου.

²⁾ Πρβλ. κατὰ τοῦ T h. L i t t, *Individuum und Gemeinschaft* τὴν ἰδιαιτέραν κριτικὴν μου ἐν τῷ περιοδικῷ *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie*, 4. ἔτος 2 τεύχος (1928) ὑπὸ τὸν τίτλον *Noch einmal Einzelmensch und Gesellschaft*.

κτλ., ἀδιάφορον ἐὰν ἡ ὁρμὴ ἐκείνη εἶναι ὁρμὴ πρὸς σωματικὴν ὑποδούλωσιν ἢ πρὸς πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν ὑπεροχὴν, τὸ εἶδος τῶν δεσμῶν μόνον εἶναι διάφορον· ὁ κοινὸς ἄνθρωπος εἶναι ἡ ὕλη μὲ τὴν ὁποίαν ἐργάζονται αἱ ἔξαιρετικαὶ ἰδιότητες καὶ ἰδιοφυΐαι. Δηλαδή ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζῆ, ὅπως εὐρέθη ¹⁾, ἕκαστος ἀτομικὸς ἄνθρωπος πραγματοποιῶν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, τὰς ἰδιότητάς του, τὸν ἑαυτόν του, προσπαθῶν νὰ χρησιμοποιήσῃ (τοὺς) ἄλλους διὰ τοὺς προσωπικοὺς σκοποὺς του, διὰ τὰς προσωπικὰς ἰδιότητάς του.

Ὁ λεγόμενος κοινωνικὸς βίος εἶναι λοιπὸν ἓνας ἰδιαίτερος βίος τῶν ἀνθρώπων παραγόμενος ἀπὸ τὴν τάσιν τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων νὰ ζήσουν ἱκανοποιῶντες τὰς ἰδιότητάς των, τὸν ἑαυτόν των, ἡ τάσις δὲ αὐτὴ παράγει καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ συνδεθῶν εἰς κοινωνικὰ κόμματα διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν πραγματοποίησιν αὐτὴν τῶν προσωπικῶν πόθων των. Ἡ τάσις καὶ ἡ κίνησις αὐτὴ ἑκάστου ἀτομικοῦ ἀνθρώπου (κοινωνικοῦ κόμματος) νὰ καταστήσῃ ὑποχείριόν του τὸν ἄλλον, ἢ τοὺς ἄλλους, νὰ ἐπιτελέσῃ ἐν τῇ σχέσει του πρὸς τοὺς ἄλλους τοὺς πόθους του, νὰ ζήσῃ ἱκανοποιῶν τὸν ἑαυτόν του ἔχων πρὸς τοῦτο ἀνάγκην τῶν ἄλλων (διότι ὑπάρχει, ὅπως ἔλεγον, καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ λεγομένου ἀκοινωνήτου), τοῦτο εἶναι ὁ λεγόμενος κοινωνικὸς βίος. Τὸ αὐτὸ δὲ εἶναι καὶ ὁ λεγόμενος ἱστορικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἐθνῶν ὡς ἀτόμων τοῦ βίου. Ζῆ λοιπὸν ὄχι ἡ λεγομένη κοινωνία καὶ ὄχι ἡ λεγομένη ἀνθρωπότης, ἀλλὰ κυρίως ἡ μόνη καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀκόμη πραγματικὴ ὑπαρξις : ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος, ὁ φραγὸς τῶν διαφόρων ἰδιοτήτων, ζῶν δὲ ὅπως ζῆ πραγματοποιεῖ τὰς ἰδιότητάς του. Οὕτω δὲ εἶναι ἐσφαλμένα αἱ γνῶμαι ὅλαι, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ πολιτεία εἶναι κοινωνία ἀνθρώπων, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἕκαστος οἰκειοποιεῖται τοὺς ἀντικειμενικῶς δικαιολογημένους σκοποὺς τοῦ ἄλλου ²⁾, ἢ ὅτι πολιτεία εἶναι ἡ κοινωνία, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν κοινωνικῶν τάξεων συγκρατεῖται

¹⁾ Πρβλ. ἄνωθ', σελ. 134 κ. ε.

²⁾ S t a m m l e r, Wirtschaft und Recht σελ. 575.

ἐντὸς ὁρίων ¹⁾, ἢ ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι ἡ κοινωνία ἀνθρώπων πρὸς πραγματοποίησιν κοινοῦ σκοποῦ ²⁾; ἡ κοινωνία ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι συνδέονται διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τοῦ ἔργου ³⁾ κτλ. Ἡ πολιτεία, ἡ ἰδιαίτερα αὕτη μορφή (καὶ μόνον ἰδιαίτερα μορφή) ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἶναι ἀνθρωπίνη κοινωνία καὶ ὡς τοιαύτη, ὅπως ἀπεδείχθη, οὐδὲν ἄλλο, παρὰ ἔννοια σχέσεων συναπαρχόντων ἀνθρώπων, σχέσεων καθοριζομένων διὰ μιᾶς νικηφόρου θέλησεως ⁴⁾, καὶ ἐπομένως οὐδὲν ἄλλο, παρὰ τὸ καθεστὸς τὸ προκῦπτον ἐκ τῆς τάσεως ἐκάστου νὰ ζήσῃ διὰ τοῦ ἄλλου ⁵⁾, καθεστὸς ἀλλάσσει, διότι ἀλλάσσει καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς τάσεως. Οὕτω δ' ἐννοεῖται ἐκεῖνο τὸ περίεργον δῆθεν φαινόμενον ὅτι οἱ ἀτομικοὶ ἀνθρώποι ὑποφέρουν τοὺς λεγομένους κοινωνικοὺς δεσμούς. Οἱ δεσμοὶ αὗτοι, νόμοι, ἤθη καὶ ἔθιμα ὑπάρχουν διὰ τοὺς μὲν συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν των, καὶ τηροῦνται ἐπομένως διότι εἶναι ἡ θέλησίς των, διὰ τοὺς ἄλλους πάλιν εἶναι μὲν ἀσύμφωνοι πρὸς τὴν θέλησίν των, τηροῦνται ὅμως ὅπρὸ αὐτοῦς ἢ ἔνεκα τοῦ περιορισμένου πνεύματός των, ἢ διότι τοὺς ἱκανοποιοῦν καὶ αὐτοὺς κάπως, ἀφοῦ δὲν ἔχουν ἰδιαίτερον ἐξαιρετικὴν ιδιότητα, ἢ, ὅπως εὐρέθη ⁶⁾, καὶ διότι ἐπιβάλλονται ἢ ἀπὸ ἐσωτερικὴν βίαν ἔνεκα τῆς ιδιότητος τῆς ὑπακοῆς, ἐκ καταβιασμοῦ ἐσωτερικοῦ ἢ ἀπὸ ἐξωτερικὴν βίαν τῆς ποινῆς καὶ κοινωνικῶν σχέσεων ἢτοι ἐκ καταβιασμοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ πραγματικοῦ σωματικοῦ ἢ πνευματικοῦ. Οἱ ἀτομικοὶ ἀνθρώποι οἱ ἀντεπεξερχόμενοι κατὰ τῶν δε-

1) Engels, Ratzenhofen, Schäffle, Spencer καὶ ἄλλοι.

2) Jhering, Der Zweck im Rechte. Ὁ Jhering, λέγει ὅμως καὶ τοῦτο ὅτι ἐν τῇ κοινωνίᾳ προσπαθεῖ νὰ ζήσῃ ὁ ἕνα; διὰ τοῦ ἄλλου.

3) Sacher, Gesellschaftskunde als Naturwissenschaft.

4) Πρβλ. ἄνωθι σελ. 189 κ. ἔ.

5) Ὡστε δὲν εἶναι ὀρθὴ καὶ ἡ γνώμη τοῦ Gumpowicz καὶ τῶν ὁπαδῶν του ὅτι ἡ κοινωνία (ἢ πολιτεία) εἶναι σχέσις δεσποτείας διὰ τῆς ὁποίας ζοῦν οἱ μὲν εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων. Δὲν πρόκειται κυρίως περὶ ζωῆς εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων, ἀλλὰ περὶ ζωῆς ἐκάστου διὰ τοῦ ἄλλου.

6) Πρβλ. ἄνωθι σελ. 200 κ. ἔ.

σμῶν ἐκείνων καὶ παρασύροντες καὶ ἄλλους ὠρίμους ἤδη ἢ μὴ εἶναι οἱ ρηξικέλευθοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες διαφόρων βαθμῶν. Ἐπιπλέον καὶ διὰ τοὺς πολλοὺς τοὺς λοιποὺς οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ ἔχουν ὄρια· διότι ἄλλωστε ἢ εἰς συνείδησιν ἐρχομένη καταπίεσις καὶ δύσαρέσκεια ἐπιφέρει ἀκριβῶς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἢ καὶ διὰ μιᾶς (π. χ. διὰ ἐπαναστάσεως) τὴν ἀνατροπὴν τῆς κοινωνίας. Ἐάν ὅμως τοῦτο θὰ παύσῃ ποτε, θὰ γίνῃ ἀμέσως γνωστόν.

Δεύτερον τμήμα

Ἀναγκαιότης τῆς φύσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Κεφάλαιον πρῶτον

Ὁ χαρακτήρ τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Δὲν ὑπάρχει πλέον ἀπολύτως οὐδεμία ἀμφιβολία περὶ τῆς φύσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἐκαστος τῶν συνυπαρχόντων ἢ συζώντων ζῆ διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀλλὰ διὰ τοῦ ἄλλου, χρειάζομενος αὐτὸν (ἢ αὐτούς) πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἰδιοτήτων του. Ἀλλ' ἀκριβῶς οὕτω παράγεται μία ὠρισμένη ὀργάνωσις τῶν σχέσεων τῶν συνόντων : ἢ κατὰ τὴν πάλιν τῶν θέλησεων ἐπικρατοῦσα θέλησις ἐπιβάλλεται ὡς νόμος, ὡς ἡ τάξις τῶν σχέσεων.

Καὶ ὅμως ἡ γλῶσσα ὀνομάζει «κοινωνίαν» πᾶσαν ὀργανωμένην σχέσιν ἀνθρώπων, ἢ δὲ ὀργάνωσις δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ πάντοτε τὸν χαρακτήρα ἐκεῖνον.

Δηλαδή πρῶτον μὲν πάντων δὲν γίνεται ποτὲ λόγος περὶ κοινωνίας ἀνθρώπων (ἐπίσης δὲ καὶ ζώων κτλ., τὸ ὅποῖον ὅμως δὲν μ' ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα)· εἰ δὲν πρόκειται περὶ σχέσεων ὀργανωμένων. Δύο ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι συναντῶνται, ἀντιλλάσσουν δύο λέξεις καὶ μένουσιν ὁμοῦ, ἀδιάφορον ἀπὸ ποιῶν λόγων, ἔστω καὶ δέκα λεπτά, ὅπως καὶ ἄνθρωποι συναντώμενοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ὠρισμένον τόπον πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ διασκεδά-

σούν, εἶναι ἤδη ὠργανωμένοι τοῦλάχιστον διὰ νόμων (εὐπρεπείας) πηγαζόντων οὕτως εἰπεῖν ἔκ μονομεροῦς ἢ καὶ ἔξ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, ἔκ σεβασμοῦ τῆς ἀμοιβαίας θελήσεως ἢ καὶ ἔξ ἀνάγκης ὑλικῆς ἢ πνευματικῆς ἢ ψυχικῆς. Ὅτι εἶναι ἀδιάφορον πόσον χρόνον οἱ διασκεδάζοντες, ἢ οἱ δύο ἄλλοι τοῦ παραδείγματός μου παραμένουν ὁμοῦ, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἐνδεδυμένοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἢ νὰ μιμοῦνται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ταῦτα ἐννοοῦνται ἔξ ὅσων εἶπον περὶ κοινωνίας ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἐπομένως εἶμαι κατὰ τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας τὴν ὁποίαν σχηματίζει ὁ S p e n c e r, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ καὶ περὶ ἀρκετῆς διαρκείας τῶν σχετιζομένων ἀνθρώπων, καὶ ὁ T a r d e, ὁ ὁποῖος νομίζει ὅτι εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς κοινωνίας ἀνήκει καὶ ἡ ἐννοία τῆς μιμήσεως. Ἀπεναντίας ἡ μὲν ἐννοία τῆς διαρκείας εἶναι, ὡς σχετικὴ ἐννοία, ἀνευ πάσης σημασίας, ἡ δὲ μίμησις εἶναι μόνον συμπληρωματικὴ ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀναγκαία. Τὸ μόνον ἀναγκαῖον εἶναι ἡ ὀργάνωσις τῶν σχέσεων, διότι ἄλλωστε ἀνθρώποι καὶ καθήμενοι ἀκόμη ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου ἐπὶ θρανίου ἐντὸς κήπου καὶ (διανοητικῶς κατασκευαστικῶς) μὴ ἔχοντες ὁ ἓνας εἶδησιν τοῦ ἄλλου, μὴ λαμβάνοντες λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, δὲν παράγουν οὔτε ὠργανωμένας σχέσεις, ἀφοῦ ὅλαι αἱ σχέσεις, ὅπως ἔλεγον, εἶναι πάντοτε κατὰ τινὰ τρόπον ὠργανωμένα. Κοινωνία σημαίνει λοιπὸν γενικῶς ὠργανωμένας σχέσεις ἀνθρώπων, καὶ ἀντιστρόφως πᾶσα ὠργανωμένη σχέση ἀνθρώπων ἀποτελεῖ κοινωνίαν αὐτῶν.

Ἄλλ' αἱ σχέσεις ἀνθρώπων δὲν εἶναι ἀκριβῶς πάντοτε ὠργανωμένα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥστε καὶ αἱ κοινωνίαι δὲν ὁμοιάζουν κατὰ χαρακτῆρα. Δύο ἀνθρώποι συναντῶνται, ἀνακαλύπτουν τελείαν ὁμοιότητα τῶν ἰδεῶν, τῶν πόθων καὶ τοῦ τρόπου τοῦ βίου των καὶ συνδέονται, ἀλλὰ δύο ἀνθρώποι συναντῶνται καὶ ἔκ πρώτης ὄψεως ὁ ἓνας ἐπιβάλλεται καὶ ὁ ἄλλος ὑπακούει καὶ συνδέονται, ἢ δύο ἀνθρώποι συναντῶνται, ὁ ἓνας ἐκφράζει τοὺς σκοπούς του, ὁ ἄλλος ἐκφράζει τὴν θέλησίν του ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ μέρος καὶ αὐτὸς εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου σκοποῦ καὶ οὕτω συνδέονται. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις γεννᾶται κοινωνία, δηλαδή ὠργα-

νωμένη σχέσις ἀνθρώπων, ἀλλὰ διαφέρει ὁ τρόπος καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς ὀργανώσεως, ἐπομένως καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς κοινωνίας. Τὰ τρία παραδείγματά μου εἶναι οἱ τύποι διὰ τὰ τρία μόνα εἶδη τῶν τρόπων καὶ χαρακτήρων ὀργανώσεως. Διακρίνω λοιπὸν τριῶν εἰδῶν κοινωνίας ἀνθρώπων: 1. Κοινωνίαν ὑφισταμένην οὕτως εἶπειν σιωπηλῶς ἐξ ἑαυτῆς, ὀργανωμένην διὰ τῆς ταυτότητος τῶν συναισθημάτων ἢ τῶν σκέψεων ἢ καὶ τῶν δύο (ὅποια εἶναι π. χ. ἡ λεγομένη δυτικὴ εὐρωπαϊκὴ, ἡ χριστιανικὴ, ἡ καλὴ κοινωνία κτλ.) καὶ τὴν ὁποῖαν ὀνομάζω ἐπικοινωνίαν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν, 2. Κοινωνίαν, τῆς ὁποίας ἡ ὀργάνωσις πηγάζεται ἀπὸ τοῦ σκοποῦ, ὁ ὁποῖος τὴν παράγει (τὴν παρήγαγε), συνερχομένην καὶ θεσπίζουσαν ἑλευθέρως τοὺς νόμους τῆς (κατ' ἀρχὴν ὁμοιήφως, πράγματι δὲ διὰ πλειοψηφίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑνὸς ἢ καὶ ὀλίγων, π. χ. αἱ ἔταιρεῖαι πρὸς χρηματισμόν, πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ἰαπωνίᾳ, ἐπίσης ἡ κοινωνία τῶν ἐθνῶν) καὶ τὴν ὁποῖαν ὀνομάζω ἐπιχειρηματικὴν κοινωνίαν (ἔταιρείας), καὶ 3. Κοινωνίαν μὴ ἑλευθέρως συγκροτηθεῖσαν, τῆς ὁποίας ἡ ὀργάνωσις ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς πόθους τῆς ἰσχυρᾶς νικηφόρου θελήσεως ἐπιβαλλομένης εἰς τὴν νικηθεῖσαν (π. χ. τὸ κοινωνικὸν γένος καὶ ἡ πολιτεία) καὶ τὴν ὁποῖαν ὀνομάζω πολιτικὴν κοινωνίαν.

Ἡ διαίρεσις αὕτη τῶν κοινωνιῶν κατ' εἶδη ¹⁾ δὲν σημαί-

1) Ἐννοεῖται ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη λαμβάνει ὑπ' ὄψιν μόνον τὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας. Δὲν ἀρνοῦμαι λοιπὸν ὅτι κατὰ τὴν διάταξιν τῶν κοινωνιῶν κατ' εἶδη εἶναι δυνατόν νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ κοινωνίαι τῶν ζώων. Ἡ ὑψίστη ἔννοια τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἔννοια ὀργανωμένη συνύπαρξις, διότι ἄλλωστε θὰ συμπεριλαμβάνετο εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνίας π. χ. καὶ ἡ ἄμμος τῆς παραλίας. Ἡ λεγομένη φυσικὴ τάσις πρὸς κοινωνίαν δὲν πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, διότι πρῶτον μὲν εἶναι ὑποκειμενικὴ κατὰστασις, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, δεύτερον δὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῶν φυτῶν οὐδὲ ἀναλογικῶς ἕνεκα τούτου δὲν θεωρῶ ὀρθὴν τὴν κατάταξιν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων τῶν ζώων τὴν γενομένην ἀπὸ τὸν H. E. Ziegler, Tierstaaten und Tiergesellschaften (ἐν τῷ Handwörterbuch der Naturwissenschaften), ὅπως δὲν θεωρῶ ὀρθὴν καὶ τὴν κατάταξιν τοῦ Deegener, Die Tiergesellschaften, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς ὑψίστην ἔννοιαν καὶ τὴν ἀπλὴν συνύπαρξιν.

νει ὅτι τὰ τρία διακριθέντα εἶδη ὑφίστανται τὸ ἓνα ἔξω τοῦ ἄλλου καὶ ὅτι εἶναι ἄσχετα ἀναμεταξύ των. Ἄπ' ἐναντίας προ-
 κείται περὶ εἰδῶν κοινωνίας περιεχομένων τὸ ἓνα εἰς τὸ ἄλλο
 καὶ ἐπενεργούντων τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Μάλιστα δὲ δεικνύουν
 τὰ γεγονότα, ὅτι, ὅπως θὰ καταδείξω ἀμέσως, ἐπέρχεται καὶ
 συνδυασμὸς τοῦ ἑνὸς εἶδους τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ ἄλλου. Πάν-
 τως ὅμως πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ διακρίνονται, ἢ δὲ διάκρι-
 σις τριῶν εἰδῶν κοινωνιῶν, ὅπως ἔπραξα, εἶναι, ἐπειδὴ ἀνταπο-
 κρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, καθ' ἑαυτὴν ἀναγκαία. Ὅτι
 διέκρινα μετὰ ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἐπικοινωνίας (κοινωνίας)
 καὶ πολιτικῆς κοινωνίας, τοῦτο μετὰ τὰς τόσας μου ἐρεῦνας δὲν
 εἶναι δυνατόν πλέον νὰ θεωρηθῇ ἀνυπαίρετον ἢ ἐσφαλμένον. Ἀπε-
 ναντίας ὅτι δὲν ἐδόθη προσήκουσα προσοχὴ εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ κοι-
 νωνικὸς βίος κατ' ἐξοχὴν, ἤτοι τὸ κοινωνικὸν γένος καὶ ἡ πολιτεία,
 ὅτι λοιπὸν ἡ πολιτικὴ κοινωνία οὔτε εἶναι ἀνάγκη νὰ παράγῃ
 καὶ ψυχικοὺς καὶ πνευματικοὺς δεσμούς, οὔτε βασίζεται ἐπὶ τοιού-
 των δεσμῶν τοῦτο εἶναι μία ἀπὸ τὰς αἰτίας τῶν πολλῶν σφαλ-
 μάτων κατὰ τὸν καθορισμὸν τῆς σχέσεως μετὰ κοινωνίας γενι-
 κῶς καὶ πολιτικῆς κοινωνίας εἰδικώτερον. Δὲν πρέπει νὰ γίνε-
 ται σύγχυσις τῆς ψυχικῆς ἀτελείας τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου χω-
 ρὶς τοὺς ἄλλους, τοῦ ὅτι δηλαδὴ αἱ ιδιότητές του δὲν ἐξελίσ-
 σονται (ἴσως μόνον ὅπως ἔπρεπε) χωρὶς τοὺς ἄλλους, μετὰ ψυ-
 χικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἀτομικὸς
 ἀνθρώπος ἔχει ἀνάγκην (τῶν) ἄλλων ἕνεκα τῶν φυσικῶν ἐν-
 δομύχων τάσεων (ιδιοτήτων) του: θέλει νὰ διευθύνῃ, ν' ἀρχῇ, ἢ
 θέλει νὰ ἐκφράσῃ κάτι, ἢ θέλει νὰ δειχθῇ, θέλει νὰ τιμηθῇ κτλ.
 κτλ. ἀλλ' ἀκριβῶς ἂν καὶ ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ἀμοιβαίας
 ψυχικῆς σχέσεως, κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι ἀνάγκη, διὰ νὰ ὑπάρχουν
 (ὀργανωμένοι) σχέσεις μετὰ ἀνθρώπων, ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς
 τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ ἑνὸς ἢ ὁμοίαν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ ἄλ-
 λου· ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑφίστανται αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις· ἀνθρώ-
 πος ὑπηρετῶν ἄλλον ἐξ ἀνάγκης ἢ βίας δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ
 εἶναι καὶ ψυχοπνευματικῶς ὑποτελής του. Οὔτε κ' ἂν αὕτη ἡ λε-
 γομένη κοινωνικὴ εὐπρέπεια, τὸ ἐλάχιστον τοῦτο τῆς ὀργανώ-
 σεως καὶ κοινωνιοποιήσεως, εἶναι ἀνάγκη νὰ σημαίνῃ πραγμα-
 τικὴν ψυχὴν καὶ πνευματικὴν σχέσιν· διὰ ν' ἀναφέρω ἀπλοῦστα-

τον παράδειγμα, τίς οἶδε πόσοι τῶν βαθέως χαιρετώντων εἰς τοὺς δρόμους ὑποψιθυρίζουν ἀριστοφανείους βωμολοχίας. Ὡστε εἶναι ἐσφαλμένοι (καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων) αἱ προϋποθέσεις ὅτι κοινωνία εἶναι πνευματικὴ (ἢ ψυχικὴ) ἐπικοινωνία ἢ ἀμοιβαία ψυχικὴ σχέσις καὶ τὰ τοιαῦτα· κοινωνία εἶναι ὠργανωμένη συνύπαρξις, κοινωνία εἶναι τὸ νὰ γίνωνται ἄνθρωποι προσήκοντες πρὸς ἀλλήλους δι' ὀργανώσεως, ἢ δὲ ὑπαρξις ψυχικῶν σχέσεων κτλ. διακρίνει τὰς κοινωνίας εἰς διάφορα εἶδη. Ἡ ἀπὸ τὸν T o n - n i e s δοθεῖσα διαίρεσις τῶν κοινωνιῶν εἰς ἐπικοινωνίας καὶ κοινωνίας, μὴ ὀρθή ὡς ἀφορῶσα τὴν δῆθεν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ κοινωνικοῦ γένους (ὡς δῆθεν κομμουνιστικῆς κοινότητος) καὶ τῆς πολιτείας (ὡς κοινωνίας ἀτομικῶν ἀνθρώπων)— ἀφοῦ κατεδείχθη ὅτι τοιαύτη διαφορὰ δὲν ὑφίσταται,— εἶναι, ἀπολύτως λαμβανομένη, καὶ ἀτελής, διότι δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ καὶ τὰ τρία εἶδη τῆς κοινωνίας, τὰ ὅποια πράγματι ὑφίστανται καὶ τὰ ὅποια διέκρινα.

Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ παρεξηγηθῇ ἡ διάκρισις μου μεταξὺ τῶν τριῶν εἰδῶν τῆς κοινωνίας ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς βίας, ἡ ὅποια φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἡ βία, ὁ ἐκβιασμός τοῦ ἑνὸς διὰ τοῦ ἄλλου, τῶν πολλῶν δι' ἑνὸς ἢ διὰ τῶν ὀλίγων ἢ καὶ τῶν ὀλίγων διὰ πολλῶν (κατὰ τὸ σύστημα τῆς πλειονοψηφίας) εἶναι μὲν ἡ οὐσία τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ ἡ βία, ὁ ἐκβιασμός εἶναι κατ' ἀρχὴν συστατικὸν τῆς ἐννοίας πάσης κοινωνίας, δὲν ἐλλείπει ποτέ· εἶναι δυνατὸν μόνον νὰ μὴ γίνεταί συνειδητός: δύο ἐξ ἕρωτος συνδεδεμένοι ἄνθρωποι ἐξασκοῦν βίαν ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἕρωτος, ὁ περισσότερον ἐρωτευμένος ὑπακούει μὴ ἔχων πολλάκις συνείδησιν καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς τυραννίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπόκειται. Ἄλλὰ τὸ αὐτὸ εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται ὅμως ἐν τούτῳ ὅτι ἡ βία ἢ ἐξασκουμένη εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν εἶναι ἀναπόφευκτος· ὁ ἄνθρωπος ζῆ ὑποχρεωτικῶς καὶ κατ' ἀνάγκην ἐν αὐτῇ.

Καὶ ὅμως κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ὁ κοινωνικὸς βίος κατ' ἐξοχὴν, παρουσιάζει κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τελευταίας μορφῆς της, τῆς πολιτείας, μίαν νέαν τάσιν: Ἐὰν

θὰ ἐπήρχετό ποτε πραγματοποιήσις τῆς πνευματικῆς ἀτμοσφαι-
ρας—ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχη ἀξίαν ὡς ἄνθρωπος!—ἡ ὁποία πολὺ
ἢ ὀλίγο ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὅλους, θὰ ἔπαυεν ὁ ἐκμεταλλευτικὸς
χαρακτήρ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ¹⁾, ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ
ἡ πολιτικὴ κοινωνία θὰ ἔπαυεν ὑπάρχουσα, δηλαδή θ' ἀντικα-
θίστατο διὰ τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἐπικοινωνίας (κοινω-
νίας) καὶ τῆς ἐπιχειρηματικῆς κοινωνίας, οἱ ἄνθρωποι θὰ συνε-
δέοντο ἀναμεταξύ των καὶ θὰ ὀργανώνοντο ἐκ τοῦ σκοποῦ των
νὰ ἔχουν ἀξίαν ὡς ἄνθρωποι. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι καὶ
τώρα ἤδη δὲν ὑπάρχει πολιτικὴ κοινωνία μὲ ἰδιαίτερον, διάφο-
ρον χαρακτήρα, χωριστὴ καὶ ἀνεξάρτητος (κατ' ἀρχὴν) ἀπὸ τὴν
ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν (κοινωνίαν). Ἐκτὸς δὲ
τούτου θὰ καταφανῆ ἐκ τῆς ἀμέσου ἐρεῦνης τοῦ βαθμοῦ τῆς
σταθερότητος τοῦ χαρακτήρος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὅτι ἡ
ἐξέλιξις ἐκείνη τῆς πολιτείας δὲν θὰ καταλήξῃ ποτὲ εἰς ἀπομά-
κρυνσιν, ἐξουδετέρωσιν τοῦ χαρακτήρος της ὡς πολιτικῆς κοινω-
νίας. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ παραδεχθῆ καὶ ἡ καθαρὰ ἰδεολογικὴ
κατασκευή· διότι, ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι ἔχουν διαφόρους ἰδιότητας,
ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἐξέλιξις ἐκεί-
νη ὀλοσχερῶς, θὰ ἐπήρχετο μόνον συνδυασμὸς τοῦ χαρακτήρος
τῆς πολιτείας ὡς πολιτικῆς κοινωνίας μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς ἐ-
πιχειρηματικῆς κοινωνίας καὶ τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἐπι-
κοινωνίας.

Δὲν ἔχουν δὲ μόνον τὸ κοινωνικὸν γένος καὶ ἡ πολιτεία (τὸ
κράτος) τὸν χαρακτήρα πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐπίσης καὶ ἡ
ἀκριβὴς ἐρευνα καὶ ἄλλων ὑφισταμένων κοινωνικῶν, οὔτω πρὸ
πάντων τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἐκκλησίας (τῶν ἐκκλησιῶν), δει-
κνύει, ὅτι καὶ αὐταὶ ἀνήκουν εἰς τὸ εἶδος τῆς ὀργανώσεως, τὸ
ὁποῖον ὠνόμασα πολιτικὴν κοινωνίαν. Πρέπει νὰ ἐξαιρεθῆ, ἐν-
νοεῖται, ἡ λεγομένη εὐαγγελικὴ ἢ προτεστάντικὴ, διαμαρτυρομένη
ἐκκλησία· διότι αὕτη κατὰ πνεῦμα καὶ ἀκριβῶς θεωρουμένη
ἀποτελεῖ σύνδεσμον (κοινωνίαν) ὁμοφρονούντων, οἱ ὁποῖοι ἐκ
τοῦ ἰδίου αὐτῶν σκοποῦ, ἦτοι τῶν ἰδίων αὐτῶν πεποιθήσεων
δίδουν αὐτοὶ εἰς ἑαυτοὺς τοὺς νόμους των, ἐξυπηρετοῦν τὰς ἰδίας

1) Πρβλ. ἄνωθι σελ. 147 κ. ε.

αὐτῶν προσωπικὰς πεποιθήσεις, ὥστε ἡ κοινωνία των αὐτῆ ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιχειρηματικῆς κοινωνίας. Ἡ εὐαγγελικὴ ἢ προτεσταντικὴ ἐκκλησία κατὰ πνεῦμα θεωρουμένη, δὲν εἶναι κυρίως σύστημα δογμάτων καὶ διδασκαλιῶν, ἀλλὰ μόνον μία μέθοδος, δηλαδή ἡ μέθοδος κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος ὀφείλει ἢ τοῦλάχιστον δύναται νὰ σχηματίσῃ τὸ σύστημά του κατὰ τὴν προσωπικὴν του ἀντίληψιν τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ κατὰ τὰς πεποιθήσεις του. Ὡστε ὁ λεγόμενος προτεσταντισμὸς, κατ' ἑαυτὸν, δὲν εἶναι ἐκκλησία, οἱ ὁπαδοὶ του ὅμως εἶναι δυνατόν, ἀναλόγως τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν σκέψεών των, νὰ συνέλθουν καὶ νὰ ἀποτελέσουν ἐκκλησίαν (ἐκκλησίας). Ἀπεναντίας ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία ἔχουν τὸν χαρακτῆρα πολιτικῆς κοινωνίας. Ναὶ μὲν καὶ ἐνταῦθα εἶναι δυνατόν νὰ νομίσῃ κανεὶς ὅτι οἱ πιστοὶ συνδέονται ἐπὶ τῇ βίᾳ τῶν πεποιθήσεών των ¹⁾. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπάτη, διότι ἐνταῦθα ὑπάρχουν δόγματα καὶ διδασκαλίαι ὡς σύστημα ἐπιβαλλόμεναι εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τοὺς λεγομένους πιστούς, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἔχουν ἰδικὴν των γνώμην, εἶναι δὲ καὶ ἀδύνατον εἰς αὐτοὺς ν' ἀποσύρῳνται τῆς ἐκκλησίας των, νὰ παύσουν ν' ἀνήκουν εἰς αὐ-

¹⁾ Ὁ E. T r ö I t s c h, Die Sozialehren der christlichen Kirchen und Gruppen 1913 λέγει ὅτι εἰς ὅλας τὰς θρησκείας ἡ πίστις εἰς τὴν μόνην ὀρθότητα καὶ ἀλήθειαν φέρει ἀναγκαίως εἰς σύστασιν σταθερῶν τύπων λειτουργικῶν καὶ διδακτῶν. Τοῦτο εἶναι ὀρθόν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ὀρθὴ ἡ διαίρεσις ὅλων τῶν θρησκευτικῶν συνδέσμων, τὴν ὁποίαν προτείνει αὐτός, δηλαδή εἰς ἐκκλησίας καὶ εἰς ἐλευθέρους συνδέσμους ὁμοιάζοντας πρὸς συλλόγους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐννοεῖ τὰς αἵρέσεις καὶ τοὺς συνδέσμους τῶν μυστικιστῶν. Διότι κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ ἀληθὴς προτεσταντισμὸς ἀπέχει πολὺ τοῦ νὰ εἶναι κατὰ χαρακτῆρα μία τοιαύτη ἐκκλησία, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ρωμαϊκὴ, εἰς δὲ τὰς λεγομένας ἐταιρείας τῶν αἰρετικῶν καὶ τοὺς συνδέσμους τῶν μυστικιστῶν ὑπάρχει μία τάξις ἥτοι κατὰ βάθος θεωρουμένη μία ὀργάνωσις. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ πᾶς σύλλογος εἶναι ὀργάνωσις καὶ ἀνήκει ἐπομένως εἰς ἓνα εἶδος κοινωνίας. Ὄρθότερον θὰ ἦτο λοιπὸν εἰάν ὁ T r ö I t s c h διήρει ὅλους τοὺς θρησκευτικοὺς συνδέσμους εἰς ἐκκλησίας ὡς ἐχούσας τὸν χαρακτῆρα πολιτικῆς κοινωνίας καὶ εἰς ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς ἐπικοινωνίας (κοινωνίας), θρησκευτικὰς ἐπικοινωνίας αὐτοτελεῖς ἢ καὶ ἐχούσας καὶ χαρακτῆρα ἐπιχειρηματικῆς κοινωνίας.

τὴν φανερώς ἢ ἐκ λόγων ὑλικοῦ συμφέροντος, ἢ συνήθως καὶ γενικῶς ἐκ λόγων πνευματικῆς ἀτελείας καὶ μὴ ὄριμότητος. Ἡ οἰκογένεια ὡς κοινωνία δὲ πάλιν ἔχει τὸν χαρακτήρα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τοῦλάχιστον ἕνεκα τῆς ἐξαρτήσεως τῶν τέκνων ἀπὸ τὴν ἰσχὺν τοῦ πατρὸς (ἢ καὶ τῶν δύο γονέων), συνήθως δὲ (τοῦλάχιστον πρὸς τὸ παρὸν ἢ καὶ κατ' ἀρχὴν) ἕνεκα τῆς ἐξαρτήσεως τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὸν ἄνδρα της.

Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν καὶ οὐδὲ ἀνήκει ἐνταῦθα εἰς τὸ θέμα μου νὰ διέλθω καὶ νὰ ἐξετάσω τὸν χαρακτήρα ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων συνδέσμων ὡς κοινωνιῶν. Ἐχω ἐνταῦθα ὡς θέμα κύριον τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν κατ' ἐξοχίην, τὴν πολιτείαν, ἢ ὅποια κατεδείχθη ἔχουσα ἰδιαίτερον χαρακτήρα ἐν διακρίσει ἀπὸ τὰ ἄλλα δύο εἴδη τῶν κοινωνιῶν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ὀρθίον, ὅτι πολιτεολόγοι λεγόμενοί τινες προσεπάθησαν νὰ κάμουν διάκρισιν μεταξὺ πολιτείας (κράτους) καὶ κοινωνίας. Ἡ πολιτεία, εἶναι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς κοινωνία, διότι ἀποτελεῖ ὀργανωμένην συνύπαρξιν καὶ εἶναι μόνον μία ἰδιαιτέρα μορφή της κοινωνίας, διάφορος ἀπὸ τὰς ἄλλας κατὰ τὸν χαρακτήρα, εἶναι κοινωνία, ἐν τῇ ὅποιᾳ αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καθορίζονται ἀπὸ τὴν νικηφόρον θέλησιν καὶ ὑπὸ τοιαύτην σημασίαν ὠνόμασα τὴν πολιτείαν (ὅπως καὶ τὴν ἀρχὴν της, τὸ κοινωνικὸν γένος) πολιτικὴν κοινωνίαν. Ἡ τελεία ἀντίθεσις εἰς τὴν πολιτείαν εἶναι ὁ ἀπολύτως μονήρης ἀτομικὸς βίος.

Ὁ ἰδιαίτερος λοιπὸν αὐτὸς καὶ ἰδιάζων τρόπος τῆς ὀργανώσεως τῶν σχέσεων ἀνθρώπων ἐν τῇ πολιτείᾳ (καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ γένει) ἢ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ κατ' ἐξοχίην, τὴν ὅποιαν ὠνόμασα πολιτικὴν κοινωνίαν, ἀποτελεῖ τὸν χαρακτήρα τοῦ κοινωνικοῦ βίου κατ' ἐξοχίην. Χαρακτήρ εἶναι ἡ ἰδιότης, μὲ τὴν ὅποιαν ὑφίσταται ἡ φύσις (ἢ προσωπικότης) ἑνὸς ὄντος καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ἰδιότης, ἢ ὅποια ἐὰν ἀφαιρεθῇ πῶς ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὄν ἢ καταστραφῇ, σημαίνει καὶ μεταλλαγὴν ἢ καταστροφὴν καὶ τοῦ φορέως της. Ὡστε καὶ ἀντιστρόφως: ὁ θέλων νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἰδιότητα ἐκείνην, τὸν χαρακτήρα, πρέπει νὰ μεταβάλλῃ τὸν φορέα του. Οὕτω τὰ ἀναπνέοντα ζῶα θὰ μετεβάλλοντο εἰς ζῶα ἄλλου εἴδους ἄνευ τῆς ἀναπνοῆς, ὁμοίως καὶ οἱ ἰχθύες ἄνευ βρογχιτικῆς ἐνεργείας. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον θὰ ἦτο καὶ ἡ φύσις τοῦ

κοινωνικοῦ συνδέσμου καὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας διάφορος ἀπὸ τὴν ὑφισταμένην φύσιν των, ἐὰν δὲν ὑπῆρχον αἱ διαφοραὶ τῶν σκοπῶν (τῶν πόθων) μεταξὺ τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων ἢ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὡς ἐθνικῶν (ἀρχικῶς ὡς ἀνθρωποφυλετικῶν) ομάδων· διότι, ὅπως εὐρέθη, τὸ καθεστὼς τῆς φύσεώς των ὑφίσταται ἀκριβῶς διὰ τῆς διαφορᾶς αὐτῆς τῶν σκοπῶν (τῶν πόθων) καὶ ἐπιμένως ἐννοεῖται ἐξ ἑαυτοῦ, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη ἀποτελεῖ τὸν χαρακτῆρα, τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ὑφισταμένης (τῆς θετικῆς) πολιτείας καὶ τῆς ἱστορίας, ὅπως ἔχει.

Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦτου δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα πλέον οὔτε ἀνάγκη συζητήσεως οὔτε ἀμφιβολία, διότι εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνῶν μου. Ἄλλα εἶναι ἤδη καὶ τοῦτο φανερόν, ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ κοινωνικοῦ βίου κατ' ἔξοχὴν συμπίπτει μὲ τὴν φύσιν του, τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἱστορίαν, οὕτως ὥστε φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἱστορίας (ὅπως π. χ. καὶ εἰς τοὺς ἰχθύς) ἢ ὑφίστανται ὁμοῦ ἢ ἐξαφανίζονται ὁμοῦ. Τοῦτο πρόπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅστις θέλει νὰ μεταβάλλῃ τὴν φύσιν τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἱστορίας.

Κεφάλαιον δεύτερον

Βαθμὸς τῆς σταθερότητος τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ὁ χαρακτήρ τοῦ κοινωνικοῦ (ἐννοεῖται ὑφισταμένου) βίου εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ, ἀποτελεῖ πρόβλημα ὀλοτελῶς παραμεληθέν. Ὅσοι ἐζήτησαν νὰ διαμορφώσουν, ν' ἀναμορφώσουν, νὰ ρυθμίσουν κατὰ νέον τρόπον τὴν κοινωνίαν, τὴν πολιτείαν, δὲν ἐζήτησαν κατ' ἀρχὰς νὰ λύσουν ἐκεῖνο τὸ πρόβλημα, ἢ νὰ σχηματίσουν κάποιαν γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἀλλὰ ἐπρότειναν μόνον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σχέδιον πρὸς διαμόρφωσιν ἢ ἀναμόρφωσιν τῆς κοινωνίας ἢ καὶ τῆς ἱστορίας, ὡς φαίνεται, προὑποθέτοντες ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι δυνατὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ κατ' ἀρέσκειαν.